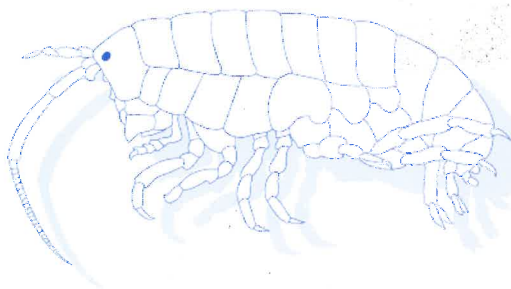

ISSN 0773-3542

De Strandvlo

VLIZ vzw

~~Viktorlaan 3~~

B-8400 Oostende

Tijdschrift
van **De Strandwerkgroep België**

Jaargang **23**
2003

Verantwoordelijke uitgever: Francis Kerckhof, Muscarstraat 14, 8400 Oostende

DE STRANDVLO

Jaargang 23 nr. 1 - maart 2003

Periodiek van **De Strandwerkgroep, vereniging voor mariene biologie**

Verschijnt driemaal per jaar

Voorzitter

Francis Kerckhof Muscarstraat 14, 8400 Oostende

☎ 059/50.72.94

e-mail : FrancisKerckhof@hotmail.com

Secretaris & WebMaster

Johan Mares Forelstraat 82 A, 9000 Gent

☎ 09/329.89.15

e-mail : johan.mares@strandwerkgroep.org

Penningmeester

Bart Verhaeghe Zuidbroekstraat 11, 8600 Woumen

☎ 051/50.23.46

e-mail : bart.verhaeghe@euronet.be

Redactieraad De Strandvlo

Ingrid Jonckheere St.-Idesbaldusstraat 20 bus 402, 8670
Koksijde

☎ 058/52.19.46

of
050/81.37.68

e-mail : ingrid.jonckheere@west-vlaanderen.be

Guido Rappé Kapelstraat 3, 9910 Ursel

☎ 09/374.39.68

e-mail : guido.rappe@br.fgov.be

Public Relations

Marie-Thérèse Panneels- Ter Yde 1, 8670 Koksijde
Vanhaelen

☎ 058/51.86.15

e-mail : marc.panneels@skynet.be

Els Vanderperren Kervyndreef 36, 8200 Brugge

☎ 0477/23.11.18

e-mail : els.vanderperren@yucom.be

Bestuursleden

Jean-Paul Vanderperren Hoogstraat 137, 1980 Zemst

☎ 015/34.07.81

e-mail : vdpjp@yucom.be

Jan Haelters J. Britostraat 24, 8200 Brugge

☎ 050/39 16 55

e-mail : j.haelters@mumm.ac.be

website : <http://www.strandwerkgroep.org> - **e-mail** : info@strandwerkgroep.org

Abonnementsprijs Belgische leden: **7,50 Euro**. Te storten op **rek. 000-1493424-**

12, op naam van "De Strandwerkgroep" p/a B. Verhaeghe (zie hoger).

In Nederland kan gestort worden op **postgiro 0222305** op naam van
Standwerkgroep België, Zuidbroekstraat 11, 8600 Woumen, België.

Buitenlandse leden betalen: **9,00 Euro**.

Jaargang 23 nr. 1

Inhoud, Bestuursmededeling, Excursiekalender 2003		2
Hans De Blauwe	Aanvoer van zuidelijke soorten aan de Belgische kust in september 2001	5
Emmanuel Dumoulin, Marco Faasse, Hans De Blauwe & Ingrid Jonckheere	Juwelenkettinkjes <i>Sarsia gemmifera</i> Forbes, 1848 te Wemeldinge (Nederland, Zuid-Beveland).	9
René Van Outryve	Eikapsels op het strand van St.Germain-Plage (Normandië)	15
Marco Faasse & Hans De Blauwe	De snoerworm <i>Emplectonema gracile</i> (Johnston, 1837) in België	19
Hans De Blauwe	Bryozoa verzameld op de SWG-reis van 2002 naar de Cotentin, Frankrijk	21
Jan Haelters & Francis Kerckhof	Asgrauwe tolhoren <i>Gibbula cineraria</i> (L., 1758) levend voorkomend in Belgische wateren	26
Georges Versele	Verslag van de excursie te Oostende op 22 februari 2003	28
Gesignaleerde literatuur		30
Liedtekst		31

WOORD VOORAF

Na al het negatieve nieuws in verband met de zee de voorbije maanden ben ik blij een Strandvlo te kunnen voorleggen met enkele interessante en positieve waarnemingen langs onze Belgische kust. Zo lees je onder ander in dit nummer een leuk verslag van een SWG-excursie te Oostende en een artikel over het voorkomen van de asgrauwe tolhoren in de Belgische wateren.

Ook enkele berichten van waarnemingen uit onze omringende landen vullen dit nummer. Een tweetal verslagen van de meerdaagse excursie van de SWG vorig jaar in de Cotentin en een artikel over het juwelenkettinkje *Sarsia gemmifera* die door strandwerkgroepleden werd aangetroffen in Zuid-Beveland. Ik wens jullie veel leesgenot!

BESTUURSMEEDEDELINGEN

Laagwatertabel Oostende - april, mei, juni 2003 (weekends)

april

za 05/04	9.40-21.42
zo 06/04	10.06-22.09
za 12/04	3.35-15.59
zo 13/04	4.43-17.04
za 19/04	9.16-21.31
zo 20/04	9.59-22.14
za 26/04	3.55-16.41
zo 27/04	5.06-17.41

juni

zo 01/06	8.06-20.22
za 07/06	00.10-12.34
zo 08/06	1.22-13.44
za 14/06	7.05-19.29
zo 15/06	7.51-20.15
za 21/06	00.28-12.45
zo 22/06	1.25-13.43
za 28/06	6.35-19.00
zo 29/06	7.08-19.33

mei

za 03/05	8.38-20.46
zo 04/05	9.06-21.15
za 10/05	1.52-14.19
zo 11/05	3.02-15.25
za 17/05	8.10-20.29
zo 18/05	8.54-21.14
za 24/05	2.01-14.29
zo 25/05	3.11-15.51
za 31/05	7.38-19.51

LW te :	
Boulogne	43 min. vroeger
Calais	19 min. vroeger
Duinkerke	9 min. vroeger
Nieuwpoort	2 min. vroeger
Zeebrugge	8 min. later
Vlissingen	30 min. later

Oproep van de penningmeester

Onze penningmeester laat weten dat nog een groot aantal Nederlandse leden hun bijdrage voor het jaar 2003 niet hebben betaald. In Nederland kan gestort worden op POSTGIRO **0222305** op naam van Standwerkgroep Belgie, Zuidbroekstraat 11, 8600 Woumen, België. Het lidgeld bedraagt **9,00** Euro.

Bedenk dat leden die hun bijdrage voor een lopend jaar niet betaald hebben geen tweede nummer meer ontvangen van de lopende jaargang, dit in tegenstelling tot wat gebruikelijk is in Nederland, waar men uitdrukkelijk dient op te zeggen als men een tijdschrift niet verder meer wenst te ontvangen.

Doorsturen persoonlijk email-adres

Om mailings vlotter te laten verlopen en kosten te sparen zouden wij graag over alle email-adressen van onze leden beschikken. Willen diegene die over een emailadres beschikken en die dit nog niet bekend maakten dit adres a.u.b. doorsturen naar Johan.Mares@strandwerkgroep.org . Hartelijke dank.

Excursiekalender 2003

- **Zondag 18 mei 2003:** de strandhoofden van Duinbergen, een habitat voor veel zeedieren en -planten
Afspraak: 10u00 Duinbergen : Zeedijk Albertstrand, ter hoogte van de zuidelijkste strandhoofden (P. Van der Meerschenlaan).
- **Zondag 22 juni 2003:** waarneming van de sierlijkste zeewezens: kwallen, onder leiding van Hans De Blauwe.
Afspraak: 13u30 Zeebrugge, Jachthaven Rederskaai, overkant oude vismijn, links van de Marine
- **Zondag 17 augustus 2003:** Geleide wandeling in de IJzermonding.
Afspraak: 10u00 Nieuwpoort: parking nabij Halve Maanstraat (ong. 1 km ten noorden van Albert I monument) aan de ingang van het reservaat.
Verrekijker aan te bevelen; laarzen onontbeerlijk.
- **Zondag 14 september 2003:** garnaalkrui-excursie
Afspraak: 10u00; plaats nog te bepalen; info volgt in de Strandvlo. Leden die dan zelf willen kruien zijn zeer welkom.
- **Zaterdag 29 november 2003:** het strand van Koksijde en de strandhoofden nabij Ster der Zee.
Afspraak: 10u30 Koksijde parking Ster der Zee, zeedijk Koksijde, einde Prof. Blanchardlaan
- **Zondag 28 december 2003:** Traditionele eindejaarsexcursie op het Westhoekstrand.
Afspraak: 10u30 De Panne, einde Dynastielaan, Schuilhavenlaan, op het zeedijkje.

Aanvoer van zuidelijke soorten aan de Belgische kust in september 2001

De Blauwe Hans

Na een paar weken wind uit noordelijke tot westelijke richtingen, kon het niet uitblijven dat er wat speciaals op onze stranden zou aanspoelen. Een aantal waarnemingen wijzen op een flinke aanvoer van materiaal doorheen het Kanaal.

Op 15 september maken Michel Seys, Jozef Vansteenkiste en de auteur een strandwandeling van Oostende naar Blankenberge. Een kleurrijke vloedlijn 'om U tegen te zeggen', ligt vol plastic voorwerpen (witte visbakken, oranje vismanden, zwarte bodemloze emmertjes uit kreeftenfuiken), groene nylon netfragmenten, touw, ... Om welke reden ook, is het strand voor één keer nergens op dit lange traject machinaal gereinigd. We vinden 5 substraten met eendenmosselen *Lepas anatifera*: een kunststofblok, een tapijt, twee stukken touw en een visbak. Op het blok uit kunststof zitten ook 5 Columbuskrabbetjes *Planes minutus* (De Blauwe, 2001).

Deze dag zelf spoelt nauwelijks nog iets aan, in tegendeel, een oudere vloedlijn die grotendeels onder het zand was verdwenen, spoelt weer bloot. De wieren die zo tevoorschijn komen, leveren enkele leuke waarnemingen op. De wieren zijn vooral riemwier *Himanthalia elongata*, een beetje knotswier *Ascophyllum nodosum* en enkele takjes vezelwier *Cystocira baccata*. Op het knotswier zitten dikwijls kolonies van het mosdiertje *Membranipora membranacea*. Deze soort komt vooral voor op *Laminaria* en soms ook op *Fucus serratus*. Het voorkomen op knotswier is voor mij een verrassing, nog vreemder is het feit dat een *Membranipora*-kolonie van op het knotswier verder groeit over een steen aan de wierbasis.

Nog interessanter zijn de riemwiervoetjes. Aan enkele hangen grote *Patella*-schelpen *Patella ulyssiponensis*, die aan de binnenzijde met mosdiertjes en kalkkorstwier zijn begroeid. Dit wijst op het langdurig losliggen van deze schelpen, vermoedelijk in het ondiep sublittoraal van een of andere Kanaalkust. Aan enkele riemwiervoetjes hangt zelfs een steen van ongeveer honderd gram. Op veel *Patella*-schelpen en op de stenen groeien heel wat roodwieren, bruinwieren en koraalwier.

Op twee riemwiervoetjes zit een kolonie van het mosdiertje *Watersipora complanata* en op één zit een kolonie *Turbicellepora magnicostata*. Beide worden in Hayward (1976) beschreven als warm gematigde soorten. Tot voor deze publicatie van Hayward waren ze enkel gekend uit het westelijk deel van de Middellandse Zee. Nog volgens Hayward zijn ze in Groot-Brittannië enkel gekend van rond de Scilly-eilanden (ten zuiden van

Cornwall), blijkbaar hun meest noordelijke verspreiding. Mogelijk zijn deze soorten nu ook ergens noordelijker in het Kanaal ook aanwezig. Op wieren verzamel ik 24 soorten mosdiertjes en twee *Musculus marmoratus* schelpen.

Er zijn nog aanwijzingen dat heel wat van het drijvend materiaal doorheen het Kanaal naar onze kust is getransporteerd. In de vloedlijn liggen 2 visbakken van Quimper, 1 van Roscoff, 1 uit Zuid-Engeland. Het kan zijn dat deze voorwerpen en wieren na hun doortocht door het Kanaal nog een tijdlang op de zuidelijke Noordzee ronddobberden vooraleer ze op onze stranden geworpen werden.

Allerhande plastic voorwerpen worden meegenomen, of toch delen ervan. Onderzoek ervan levert 40 mosdiersoorten op. Samen met de soorten van op wieren verzamel ik op die wandeling 54 mosdiersoorten. Zeer opvallend is, dat op alle plastic voorwerpen waarop mosdiertjes zitten, telkens *Bicellariella ciliata* zit. Dit was mij nog nooit opgevallen, dit komt waarschijnlijk door het tijdstip van verzamelen. In september zijn ze waarschijnlijk net over hun hoogtepunt en afstervend, later op het jaar zijn ze dan veel minder te vinden.

Eén voorwerp verdient extra aandacht. Het grootste deel van het voorwerp bestaat uit een dubbelwandig plastic cilindertje, waaraan een stuk hout hangt dat duidelijk sporen van paalwormen bevat en ook vol mosdiertjes staat. Het voorwerp wordt gedemonteerd en de restanten van dieren worden gedetermineerd :

paalworm: *Xylophaga dorsalis*

Volgende mosdiertjes werden bij ons nog niet of zelden aangetroffen :

Aetea truncata, dood

Cellaria fistulosa, levend

*Cellaria salicornioides**, dood fragmentje

Crisia ramosa

Entalophoroecia deflexa

*Hippoporina pertusa**

*Parellisina curvirostris**

*Pentapora fascialis**

Pyripora catenularia

Vier soorten (*) uit deze lijst komen in warm gematigde tot warme, zelfs subtropische wateren voor en bereiken in het westelijk deel van het Kanaal de noordgrens van hun verspreidingsgebied.

Het aantreffen van het mosdiertje *Tricellaria inopinata* in de vloedlijn is een complete verrassing. Deze invasiegast vonden we voor het eerst in verscheidene jachthavens in

Zeeland en in het Goesse Meer in het jaar 2000 (De Blauwe H. & M. Faasse, 2001). Deze uit het noorden van de Stille Oceaan afkomstige soort is reeds aanwezig in Venetië, Noord-Spanje, Zuid-Engeland, Frans Baskenland en Zeeland. In de jachthaven van Oostende en Blankenberge kon ik in 2000 telkens 1 kolonie vinden, doch deze geringe aanwezigheid bleek niet voldoende om te overwinteren. In 2001 werd in Oostende en Blankenberge geen enkele kolonie meer in situ aangetroffen. Half november 2001 vind ik twee kolonies van deze soort voor het eerst in de Zeebrugse jachthaven. Er zijn weinig plaatsen bekend waar *T. inopinata* buiten jachthavens voorkomt, met name in het Goesse Meer (een zeer beschut binnenwater, De Blauwe & Faasse, 2001), in St-Jean-de-Luz (Frans-Baskenland, eigen waarneming 2001) en bij het Eiland Wight (Zuid-Engeland, Dyrinda et. al. 2000) waar hij in het infralittorale franje voorkomt. Waarschijnlijk heeft de soort recent nog meer terreinwinst geboekt en is het heden aangespoelde materiaal van onbekende oorsprong ergens in het Kanaal. Er worden kolonies aangetroffen op een emmertje, op een riemwiervoetje en een takje blaaswier *Fucus vesiculosus* is bijna volledig met kolonies van *T. inopinata* bezet.

Op 19 september wandel ik van Zeebrugge naar Blankenberge. Het stuk voor Zeebrugge is machinaal gereinigd, vooral omwille van de aangespoelde paraffine. Ter hoogte van de duinen verzamel ik nog een aantal riemwiervoetjes waarop 12 mosdiersoorten groeien. De minst algemene soorten erop zijn *Haplopoma impressum*, *Beania mirabilis* en opnieuw een kolonie *Watersipora complanata*. Deze laatste soort verraaft dat de riemwieren dezelfde herkomst hebben als deze van de voorgaande strandwandeling.

Op 28 september vang ik tenslotte in de jachthaven van Zeebrugge een hydromeduse : *Aequorea forskalea*. Het dier heeft een diameter van ongeveer 6 cm en ongeveer 74 radiale kanalen. Het tellen van de tentakels verloopt niet vlot, maar in het duidelijkste stuk worden 14 tentakels geteld over een lengte waar 15 radiale kanalen toekomen. Deze soort is bij ons beslist veel zeldzamer dan *Aequorea vitrina*. Volgens Cornelius (1995), komt deze soort wijd verspreid voor in alle geschikte gematigde tot tropische wateren, behalve misschien in de zuidwestelijke Noordzee.

Op de SWG-excursie van 9 september vonden we 4 aangespoelde *Aequorea* spec, er was toen reeds enkele dagen harde wind uit noordwestelijke richtingen geweest. Op 23 september lag op het strand van Zeebrugge ook een fragment van *Aequorea* spec. Jammer genoeg kon ik deze exemplaren niet op soort determineren.

Verscheidene soorten tonen aan dat er transport geweest is doorheen het Kanaal. Het Columbuskrabbetje leeft bijvoorbeeld op drijvende voorwerpen in het centraal en westelijk deel van de Atlantische Oceaan, diverse mosdiersoorten hebben hun noordelijkste verspreiding in het Kanaal en *Aequorea forskalea* zou hier eigenlijk ook niet voorkomen. Sommigen waren misschien reeds dagen en de krabbetjes reeds

maanden op drift, vooraleer ze door de noordwestenwinden op onze stranden werden geworpen.

Literatuur

- Coppejans, E., 1998. Flora van de Noord-Franse en Belgische Zeewieren. *Nationale Plantentuin van België*. 462 pp.
- Cornelius, Paul F.S., 1995. NW-European Thecate Hydroids and their Medusae. Part 1. *Synopsis of the British Fauna (N.S.)* No. 50. 347 pp.
- De Blauwe, H., 2001. Columbuskrabbetjes *Planes minutus* (Linnaeus, 1758), derde vondst voor de Noordzee. *De Strandvlo*, 22 (1): 24-27.
- De Blauwe, H., & M. Faasse, 2001. Extension of the range of the Bryozoans *Tricellaria inopinata* and *Bugula simplex* in het North-East Atlantic Ocean (Bryozoa: Cheilostomatida). *Nederlandse Faunistische Mededelingen*. 2001, 14: 103-112.
- Dyrynda, P.E.J., V.R. Fairall, A. Occhipinti Ambrogi, & J.-L. d'Hondt 2000. The distribution, origins and taxonomy of *Tricellaria inopinata* d'Hondt and Occhipinti Ambrogi, 1985, an invasive bryozoan new to the Atlantic. - *Journal of Natural History* 34: 1993-2006.
- d'Hondt, J-L., & A. Occhipinti Ambrogi, 1985. An invasive bryozoan new to the Atlantic. *Journal of Natural History*, 2000, 34, 1993-2006.
- Hayward, P.J., (1976). The marine fauna and flora of the Isles of Scilly: Bryozoa II. *Journal of Natural History* 1976, 10 : 319-330.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1985. Cyclostome bryozoans. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 34: 1-147.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1996. Handbook of the Marine Fauna of NW-Europe. *Oxford: Oxford University Press*, 800 pp.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1998. Cheilostomatous bryozoa part 1. Aeteoidea-Cribrilinoidea. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 10: 1-367.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1999. Cheilostomatous bryozoa part 2. Hippothooidea-Celleporoidea. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 14: 1-416.

Watergang 6
8380 Dudzele

Juwelenkettinkjes *Sarsia gemmifera* Forbes, 1848 te Wemeldinge (Nederland, Zuid-Beveland)

Emmanuel Dumoulin, Marco Faasse, Hans De Blauwe & Ingrid Jonckheere

Kleine kopjes met een sliertje, daar begint het mee. Ze worden meegevoerd door de waterbeweging, duidelijk afgetekend tegen de inktzwarte achtergrond tussen de pontons in de jachthaven van Wemeldinge. Tenminste voor iemand met een scherpe blik; voor een ander zijn ze voorlopig onzichtbaar. Het mysterie blijft nog even intact. Maar aan de andere kant van de haven wordt niet stilgezeten. In een glazen buisje aangedragen begint het raadsel duidelijker vorm te krijgen : een kwalletje, vier radiaire kanalen en een lange maagsteel met hangertjes. Wat aarzelend klinkt een naam. Luttele uren later levert naspeuren van het werk van vorsers uit het verleden definitief de oplossing van het raadsel. Met de ogen van de één, de actie van de ander, het geheugen van een derde en vaardigheid van een vierde kan je een heel eind komen. Het bleek om de hydromeduse *Sarsia gemmifera* te gaan, hier gedoopt als 'juwelenkettinkje'.

Het klepelklokje *Sarsia tubulosa* is een kwalletje met een subtiële schoonheid. Het glasheldere scherm wordt slechts onderbroken door vier dunne radiaire kanalen. Aansluitend hierop vier lange, ragfijne tentakels en in het midden een maagsteel met een lengte die blijft verwonderen (Ates, 2000). *Sarsia gemmifera* heeft wat meer versiersels. Aan de lange maagsteel zitten zijtakjes waaraan zich jonge kwalletjes ontwikkelen (zie figuur). Deze jonge kwalletjes in wording zijn niet zo glashelder als het ouderdier, ze zien er onder een binoculair glinsterend gelig-wit uit. Het Latijnse woord *gemmifera* betekent zoiets als 'edelstenen meedragend'. Dit heeft natuurlijk betrekking op de babykwalletjes.

De afwisseling tussen de twee verschillende levensvormen bij de Hydrozoa vertoont een enorme variatie. In de klassieke cyclus vormt de vastzittende hydroïed kwalletjes die afgesnoerd worden, groeien, geslachtscellen in het water loslaten, waaruit een larve ontstaat, die zich vastzet op de bodem en weer een hydroïed vormt. Afwijkingen van dit klassieke patroon zijn talrijk. Het hydroïedstadium kan overgeslagen worden, het kwalstadium kan overgeslagen worden, het kwalstadium kan nieuwe kwalletjes vormen alvorens geslachtscellen te vormen, enzovoorts. Soorten waarvan de kwalletjes weer nieuwe kwalletjes kunnen vormen, zonder tussenliggend hydroïedstadium, doen dat op verschillende manieren. Sommige aan de rand van het scherm, andere binnen het scherm aan de maagsteel. *Sarsia gemmifera* doet het onder het scherm aan de enorm verlengde maagsteel (Heeger, 1998).

In de jachthaven van Wemeldinge zagen we op 10 augustus 2002 enkele tientallen juwelenskettinkjes. We hebben daarbij een wateroppervlak van minder dan één vierkante meter gedurende minder dan een kwartier bekeken. De dichtheid moet erg hoog geweest zijn, ook omdat je gemakkelijk vele exemplaren over het hoofd ziet vanwege hun zeer kleine afmeting (maximum hoogte 5 mm). Op 4 september 2002 werden nog ongeveer twintig exemplaren waargenomen in een zonverlichte strook van zo'n tien centimeter bij één meter in de jachthaven van Yerseke.

De meeste soorten uit het genus *Sarsia* komen voor in de gematigde tot koude klimaats gordels van beide werelddelvingen, in de tropen ontbreken ze waarschijnlijk. In onze regio, het noordoosten van de Atlantische Oceaan, betekent dit in hoofdzaak soorten met een boreale tot arctische verspreiding : van Het Kanaal tot Groenland/Spitsbergen. *Sarsia gemmifera* wijkt hier enigszins van af door haar zuidelijker voorkomen. Ze is waargenomen van iets boven het Noorse Bergen tot in de Adriatische Zee (Kramp, 1961). Berhaut (1969) meldt ze als 'sporadisch' in de Golf van Marseille. Langs de Marokkaanse Atlantische kust en verder zuidwaarts tot tropisch West-Afrika zijn geen juwelenskettinkjes meer aangetroffen (Kramp, 1955, Furnestin, 1959). Het diertje heeft duidelijk een lusitaanisch-boreale verspreiding. Vannucci (1957) geeft een geïsoleerde melding van Brazilië, maar gaat het hier om dezelfde soort ? In Noordwest-Europese wateren zou *S. gemmifera* voornamelijk in de periode juli-oktober vastgesteld zijn, vanaf eind augustus het talrijkst (Kramp & Damas 1925, Broch 1928, Künne 1952, Allwein 1968, Ballard & Myers 2000, en andere). Zo te zien waren wij op het tijdstip met de beste trefkans toevallig (?) op de goede plaats.

Voor de Lage Landen is *S. gemmifera* ooit algemeen vastgesteld vóór de Belgische kust (Kramp 1930, Leloup 1947). In de 'Faune de Belgique' is de soort opgenomen maar wordt niet gesproken over het voorkomen in België (Leloup 1952). De gegevens over het kwalletje in Nederland zijn minder bekend en vermoedelijk in verschillende publicaties verspreid. De 'Fauna van Nederland' vermeldt ze niet (Vervoort, 1946). Het 'Centraal Systeem' van de Nederlandse Strandwerkgemeenschap maakt ook geen gewag van de soort. In het register van 'Het Zeepaard' komt *S. gemmifera* éénmaal voor (Tulp 1975). Het is een verwijzing naar een tekening van het kwalletje bij een C.S.-melding van *S. tubulosa* (zie van Berge Hengouwen, 1975). Navraag bij de waarnemers M. Lavaleije en P. Huwae wees uit dat de waarneming en de determinatie los staan van de tekening. De tekening was eerder door de heer P.J. Slangen als illustratiemateriaal gemaakt (Huwae, persoonlijke mededeling). Er staat dus geen enkele melding van *S. gemmifera* in 'Het Zeepaard'. Tijdens een recenter onderzoek naar het zoöplankton uit de Oosterschelde (Bakker, 1994) werd de soort ook niet opgemerkt. Alleen de waarnemingen van van der Baan (1980) uit vangsten rond het (voormalige) lichtschip 'Texel' (slechts 1 zeker en 1 twijfelgeval) en de opgave door Fransz (1981) uit de Waddenzee bevestigen de soort voor Nederland.

Vermoedelijk is het voorkomen van juwelenkettinkjes niet elk jaar even talrijk. Hun voorkeur voor iets warmer water maakt dat koude winters de soort kunnen terugdringen. Misschien gebeurt het optreden van *S. gemmifera* in de Noordzee daardoor eerder invasiegewijs. Als in zo'n periode net iemand met onderzoek bezig is, of zoals wij onvoorzien de juiste vindplaats bezoekt, kan de soort opgemerkt worden. Hydroïeden van *S. gemmifera* komen mogelijk in de Oosterschelde autochtoon voor, maar het intussen al veel besproken scenario van aanvoer via scheepsrompen en/of ballastwater is ook in dit geval niet uit te sluiten.

Verkiest *S. gemmifera* ondiepe kustnabije milieu's of leeft ze ook algemeen in de oppervlaktelagen van meer sublitorale of neritische open wateren? Kramp (1930) noteert dat het kwalletje het talrijkst werd verzameld in volle zee, ongeveer halweg tussen de Belgische kust en het Engelse Suffolk. Van der Baan (1980) leidt uit de gegevens van Russell (1953) een oceanische verspreiding (distribution) van de soort af. Haar Engelstalige zin is wat dubbelzinnig gesteld waardoor men zou kunnen denken dat juwelenkettinkjes voornamelijk in oceanisch water vertoeven. Met 'a distribution in oceanic water' bedoelt ze wellicht de migratie van kwalletjes via zeestromingen over open zee, waarmee ze het voorkomen van de soort langs de zuidwestkust van Ierland (Russell, 1953) wil verklaren. Haar eigen waarnemingen (1961-1966) van op de 'Texel', gelegen zo'n 26 km ten westen van Den Hoorn (53°01' NB, 4°21' OL), zijn duidelijk offshore. Onze waarnemingen demonstreren dat *S. gemmifera* ook tot diep in 'zeegaten', *in casu* de Oosterschelde, kan voorkomen.

De eigenschap van juwelenkettinkjes om tijdens hun pelagisch leven nieuwe kwalletjes te produceren zal ongetwijfeld bijdragen aan een optimale uitzwerming van de soort. Speculatief zou men kunnen stellen dat dit misschien een effectieve strategie is in koudgematigde zeeën, waar *S. gemmifera* zich in warmere jaren vlug en ver moet kunnen verspreiden om zoveel mogelijk geschikte habitats te bereiken?

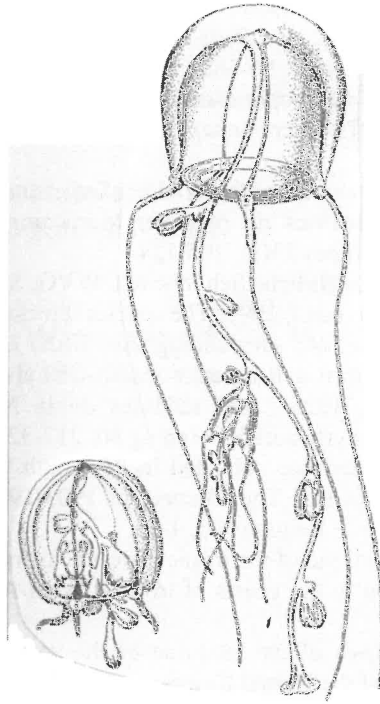
De hydroïed van het kwalletje is nog volledig onbekend (Howson & Picton, 1997). Het beestje blijft dus nog steeds een beetje mysterieus. Zolang nog niet alle mysteries van het onderwaterleven ontsluit zijn blijft de zee ons aantrekken.

Bedanking

Dank aan A. Gmelig Meyling en R. de Ruijter voor het verschaffen van de C.S.-gegevens en aan P. de Wolf, F. la Pourté en R. Dekker voor het verstrekken van gegevens over het lichtschip 'Texel'. Ook dank aan P. Huwae voor het oplossen van het vraagstuk in verband met de tekening van S. gemmifera in 'Het Zeepaard'.

Summary

Medusae of the hydrozoan *Sarsia gemmifera* were observed in large numbers in the marina of Wemeldinge (Eastern Scheldt, The Netherlands) on 10/08/2002. Over three weeks later the medusa (ca. 20 specimens) was still found in the nearby marina of Yerseke. Older Belgian data demonstrate that the species can often be abundant, Dutch data on findings are scarce. It is hypothesized that the occurrence of this medusa in the North Sea may be invasion-like due to low watertemperatures in winter. Furthermore, in favourable years, the asexual production of new medusae during the medusa phase, could be an effective strategy for rapid and wide dispersal of the species in boreal regions.

Figuur: Een wat overdreven, geromantiseerde tekening van *Sarsia gemmifera* (naar Chun, 1895 in Leloup, 1952). Links is een samengetrokken exemplaar.

Literatuur

- Allwein, J., 1968. Seasonal occurrence of hydromedusae at Helsingør, Denmark, 1966-67. *Ophelia*, 5: 207-214.
- Ates, R.M.L., 2000. Over het klepelklokje (*Sarsia tubulosa*). *Het Zeepaard*, 60(6): 345-352.
- Bakker, C., 1994. Zooplankton species composition in the Oosterschelde (SW Netherlands) before, during and after the construction of a storm-surge barrier. *Hydrobiologia* 282/283: 117-126.
- Ballard, L. & A. Myers, 2000. Observations on the seasonal occurrence and abundance of gelatinous zooplankton in Lough Hyne, Co. Cork, South-West Ireland. *Proceedings of the Royal Irish Academy* 100B(2): 75-83.
- Berhaut, J., 1969. Étude qualitative, quantitative et écologique des hydroméduses du Golfe de Marseille. *Téthys* 1(3): 667-708.
- Broch, H., 1928. Hydrozoen. In: Dahl, F. (ed.). *Die Tierwelt Deutschlands und der angrenzenden Meeresteile* : 4. Teil, Porifera – Hydrozoa – Cœlenterata–Echinodermata. Jena: G. Fischer, 95-188.
- Franz, H.G., 1981. List of the zooplankton species of the Wadden Sea. In: Dankers, N., H. Kühl & W.J. Wolff. *Invertebrates of the Wadden Sea*. Rotterdam: Balkema, 12-23.
- H. Kühl & W.J. Wolf. *Invertebrates of the Wadden Sea*. Rotterdam: Balkema, 12-23.
- Furnestin, M.-L., 1959. Méduses du plancton Marocain. *Revue des Travaux de l'Institut des Pêches Maritimes* 23(1): 105-124.
- Heeger, T., 1998. Quallen - gefährliche Schönheiten. WVG, Stuttgart, 358 p.
- Howson, C.M. & B.E. Picton (eds.), 1997. *The species directory of the marine fauna and flora of the British Isles and surrounding seas*. Ulster Museum & The Marine Conservation Society, Belfast & Ross-on-Wye, vi +508 pp.
- Kramp, P.L. & D. Damas, 1925. Les méduses de la Norvège. *Videnskabelige Meddelelser fra Dansk Naturhistorisk Forening* 80: 217-323, 1 pl.
- Kramp, P.L., 1930. Hydromedusae collected in the South-Western part of the North Sea and in the Eastern part of The Channel in 1903-1914. *Mémoires du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique* 45: 1-55.
- Kramp, P.L., 1955. The medusae of the tropical west coast of Africa. Scientific results of the Danish expedition to the coasts of tropical West Africa, *Atlantide Report* 3: 239-325, 3 pl.
- Kramp, P.L., 1961. Synopsis of the medusae of the world. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom* 40: 1-469.
- Künne, C., 1952. Untersuchungen über das Grossplankton in der Deutschen Bucht und im Nordsylder Wattenmeer. *Helgoländer Wissenschaftliche Meeresuntersuchungen* 4(1): 1-54.
- Leloup, E., 1947. Les cœlentérés de la faune belge : Leur bibliographie et leur distribution. *Mémoires du Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique* 107: 1-73.

- Leloup, E., 1952. Faune de Belgique : Cœlentérés. Bruxelles: Patrimoine de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique, 283 p.
- Russell, F.S., 1953. The medusae of the British Isles : Anthomedusae, Leptomedusae, Limnomedusae, Trachymedusae and Narcomedusae. Cambridge: University Press, 530 p., 35 pl.
- Tulp, A.S., 1975. Over *Sarsia tubulosa* en een vondst van *Eutonina indicans*. Het Zeepaard, 35(2): 31-33.
- van Berge Henegouwen, A.L., 1975. C.S.-Feuilleton (met illustraties van P.J. Slangen, Vlaardingen). Het Zeepaard, 35(1): 18-21.
- van der Baan, S.M., 1980. Hydromedusae in the surface water around the "Texel" lightvessel. Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, Interne Verslagen 1980-1: 1-33.
- Vannucci, M., 1957. On Brazilian hydromedusae and their distribution in relation to different water masses. Boletín del Instituto Oceanográfico São Paulo 8(1-2): 23-109. (niet gezien)
- Vervoort, W., 1946. Fauna van Nederland : Hydrozoa (C I), A. Hydropoliepen. Leiden: Sijthoff, 336 p. (Afl. xiv)

**H. Consciencestraat 67
8300 Knokke-Heist**

**Schorerstraat 14
4341 GN Arnemuiden
Nederland**

**Watergang 6
8380 Dudzele**

**Sint-Idesbaldusstraat 20/402
8670 Koksijde**

Eikapsels op het strand van St. Germain-Plage (Normandië)

René Van Outryve

In 2002 ondernam De Strandwerkgroep een reis naar Normandië met als uitvalsbasis St.Germain-Plage.

Op 01-04-2002 hebben wij langs het strand over een afstand van 2 km alle eikapsels van haaien en roggen verzameld ten zuiden van St.Germain-Plage met volgend resultaat :

1. Kleinoogrog <i>Raja microocellata</i>	1 exemplaar
2. Stekelrog <i>Raja clavata</i>	6 exemplaren
3. Blonde rog <i>Raja brachyura</i>	9 exemplaren
4. Golfrog <i>Raja undulata</i>	72 exemplaren
5. Hondshaai <i>Scyliorhinus caniculus</i>	23 exemplaren

Eén exemplaar van de aldaar gevonden roggensoorten heb ik hierbij afgebeeld in natuurlijke grootte van gedroogde exemplaren.

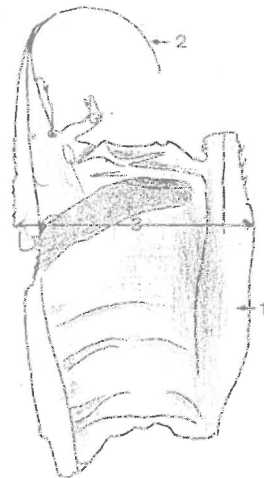
Wat betreft de determinatie wil ik het volgende kwijt :

1. Kleinoogrog

Duidelijke laterale zomen zijn waarneembaar (zie 1). Een lange, draadvormige naar de bolle zijde van het kapsel gebogen hoorn is nog aanwezig (2).

Het kapsel is het breedst aan de kant van deze proximale hoorns (3).

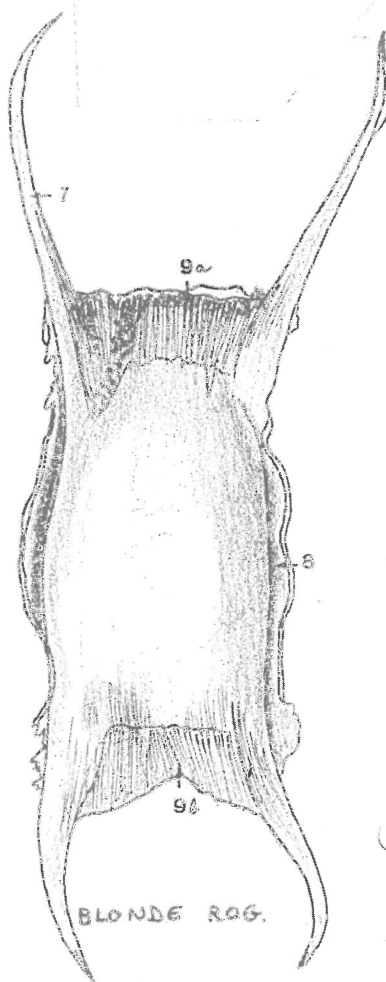
Het oppervlak is glad en er zijn geen sporen van een viltig dradennet dat het kapsel omgeeft. Het vasthechten van het kapsel gebeurt hier waarschijnlijk met de korte haakvormige distale hoorns die hier ontbreken.

KLEINOOGROG.

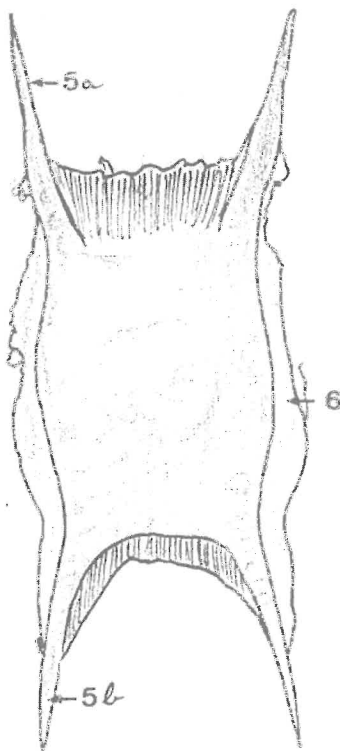
2. Blonde rog

Van dit grote eikapsel zijn de proximale hoorns (7) tweemaal zo lang als de distale hoorns. Laterale zomen (8) zijn aanwezig evenals een proximaal (9a) en een distaal (9b) veld. Deze velden bevatten nog bleekbruine resten van een viltig dradennet dat de bolle zijde en de laterale zomen bedekte. Hiermee wordt het kapsel op de bodem vastgehecht aan stenen, wieren,...

3. Stekelrog

Van dit kleine kapsel zijn de proximale hoorns (5a) slechts iets langer dan de distale hoorns (5b). Laterale velden (6) zijn aanwezig.

STEKEL ROG.

4. Golfrog

Het kapsel heeft twee bolle zijden. De ene zijde is glad en de andere is bedekt met een bruin vilt.

53 van de 72 onderzochte exemplaren blijken sporen te vertonen van een smalle gegolfde laterale zoom (12).

In 'Rays and Skates' van Robert Clark vermeldt hij ook een 'Flattened keel at the margin of the shell'.

A.W. Lacourt rangschikt deze kapsels in zijn determineertabel in de groep : kapsels

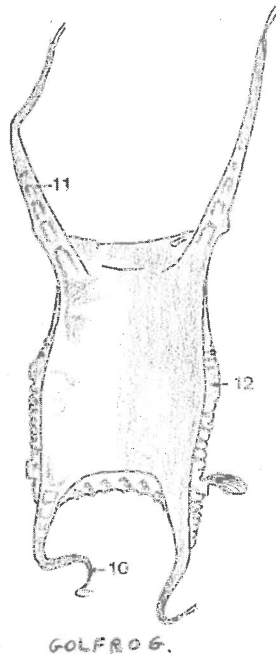
zonder duidelijke laterale zoom.

Het afgebeelde exemplaar heeft een duidelijke, alhoewel smalle gegolfde laterale zoom waaraan nog resten van het viltig dradennet aanwezig zijn (12).

Mogelijk verdwijnt dit snel door erosie tijdens het aanspoelen.

Het meest constante kenmerk van de 72 droge golfrogkapsels is dat de distale hoorns naar onderen gebogen zijn en een haakvormige top hebben. (10)

Minder betrouwbaar (20% afwijkingen) zijn volgende kenmerken : de proximale hoorns staan schuin (11) en er zijn nog restjes aanwezig van de laterale zomen (12).

**Amsterdamstraat 58
8400 Oostende**

De snoerworm *Emplectonema gracile* (Johnston, 1837) in België

Marco Faasse & Hans De Blauwe

Snoerwormen zijn ongelede wormen met een veelal zeer langgerekt lichaam. Ze zijn vooral bekend om hun vermogen tot extreme uitrekking en samentrekking. Van één van de inheemse soorten is bekend dat ze een lengte van meer dan dertig meter kan bereiken. Het is daarmee de langste diersoort, langer dan de blauwe vinvis. De dikte bedraagt echter minder dan een centimeter. De meeste snoerwormen zijn aaseters of predatoren, die hun prooi vinden met behulp van het reukzintuig. De meerderheid is in het bezit van een uitstulpbaar slurfachtig orgaan, de proboscis, die om de prooi heen gewikkeld wordt en deze immobiliseert. De proboscis is soms voorzien van een of meerdere styletten waarmee lichaamswand van de prooi doorboord kan worden. Het slachtoffer kan verlamd worden door toxische stoffen, maar hoe dit precies in zijn werk gaat is niet duidelijk opgehelderd.

Snoerwormen leven in allerlei biotopen, maar de Belgische soorten worden vooral aangetroffen onder stenen op strandhoofden.

Emplectonema gracile (fig. 1) is een vrij grote soort, tot ongeveer een halve meter, bij een dikte van 3-4 mm. Meestal vind je

deze soort ineengestremgeld tot een soort onontwarbare kluwen. De kop is rond, breder dan het lichaam en enigszins afgeplat. Er zijn vier groepen van 10-15 oogvlekjes links en rechts aan de voor- en achterzijde van de kop. De kleur is meestal grijsgroen, soms grijsbruin, aan de bovenzijde. De onderzijde is meestal grijswit. Voor meer gegevens en determinatie wordt verwezen naar Gibson (1994).

Wij vonden 1 exemplaar van deze soort op de derde strandhoofd ten oosten van de oostelijke havendam van Zeebrugge bij Duinbergen op 21 juli 2001, samen met verscheidene andere interessante organismen, onder andere de sierlijke slibanemoon (Faasse & De Blauwe, 2002). Waarschijnlijk is *E. gracile* niet zeldzaam, want in Zeeland is ze algemeen, onder andere op strandhoofden aan het strand. Toch vonden we geen eerdere vermeldingen van deze soort in België. Bij dit soort onbekende groepen waarvoor weinig belangstelling bestaat is dat niet ongewoon. Van Beneden (1861) noemt wel *Emplectonema neesii*, die wij ook ter plaatse vonden. *E. neesii* is vlekkerig bruin van kleur en wat robuuster van vorm, 5-6 mm breed bij ongeveer dezelfde lengte als *E. gracile*.

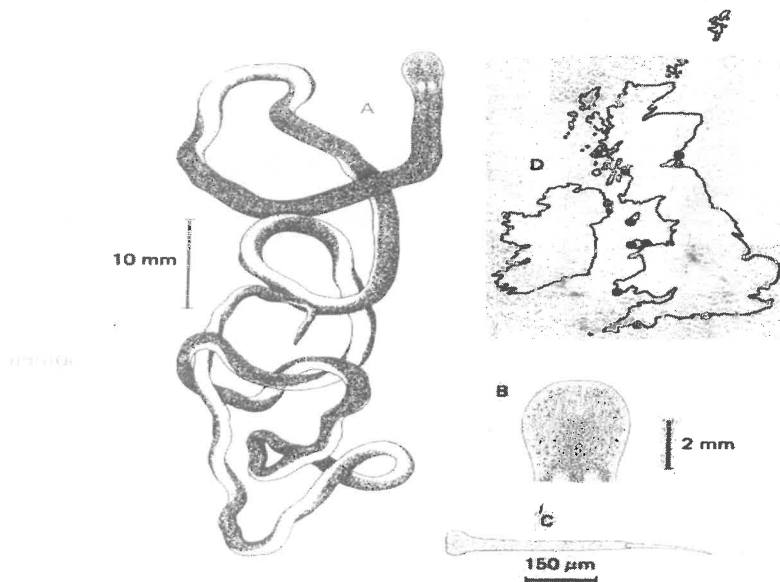
Dankwoord

Marc Peeters (KBIN) was zo vriendelijk ons gegevens te verschaffen over Belgische snoerwormen, waarvoor hartelijk dank.

Literatuur

- Beneden, P.J. van, 1861. Recherches sur la faune littorale de Belgique. Mem. Acad. r. Sci. Lett. Belg. 32: 1-56.
- Faasse, M.A. & H. De Blauwe, 2002. De sierlijke slibanemoon *Sagartia elegans* Dalyell, 1848 in België. De Strandvlo, 22(3-4): 95-96.
- Gibson, R., 1994. Nemerteans. Synopsis of the British Fauna, no. 24 (second edition). FSC, Shrewbury, 224 pp.

Fig. 1. *Emplectonema gracile*, naar Gibson.

Bryozoa verzameld op de SWG-reis van 2002 naar de Cotentin, Frankrijk

Hans De Blauwe

Inleiding

Van 30 maart tot en met 2 april 2002 bezochten we stranden te Granville, St-Martin de Bréhel, Isle Chaussey, Pointe du Rozel en Saint-Germain-sur-Ay, gelegen langs de Cotentin kust. Gedurende die vier dagen vond ik een indrukwekkende lijst van maar liefst 60 mosdiersoorten. Hieronder wordt een overzicht gegeven met de vermelding van vindplaats en substraat.

Ctenostomata

<i>Alcyonidium gelatinosum</i>	Isle Chaussey	<i>Fucus serratus</i>
<i>Alcyonidium mytili</i>	Granville Pointe du Rozel	Wulk stenen
<i>Alcyonidium hirsutum</i>	Saint-Germain-sur-Ay	<i>Fucus serratus</i> , roodwier
<i>Bowerbankia imbricata</i>	Isle Chaussey Saint-Germain-sur-Ay Pointe du Rozel	onderzijde van rotsen rotsen ?
<i>Flustrellidra hispida</i>	Granville Isle Chaussey Saint-Germain-sur-Ay	<i>Fucus serratus</i> <i>Fucus serratus</i> <i>Fucus serratus</i>
<i>Nolella dilatata</i>	Isle Chaussey	roodwier
<i>Vesicularia spinosa</i>	Granville aan de laagwaterlijn	?
<i>Walkeria uva</i>	Isle Chaussey Saint-Germain-sur-Ay	roodwier ?
<i>Amathia lendigera</i>	Isle Chaussey Saint-Germain-sur-Ay	lege schelpen wieren (algemeen)

Cyclostomata

<i>Crisia aculeata</i>	Pointe du Rozel	onderzijde van rotsen
<i>Crisia denticulata</i>	Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	op wiertje en <i>Pisa tetraodon</i> ?
<i>Disporella hispida</i>	Isle Chaussey	lege schelpen

<i>Eurystrotos compacta</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen ?
<i>Filicrisia geniculata</i>	Pointe du Rozel	onderzijde van rotsen
<i>Lichenopora radiata</i>	Isle Chaussey	lege schelp (1 kolonie)
<i>Plagioecia patina</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen ?
<i>Tubulipora liliacea</i>	Isle Chaussey	lege schelpen
<i>Tubulipora cf phalangea</i>	Isle Chaussey	lege schelpen

Cheilostomata

Aetea anguinea	Isle Chaussey Pointe du Rozel	roodwier roodwier
<i>Scruparia ambigua</i>	Granville Pointe du Rozel	op hydrozoa onderzijde rotsen
<i>Scruparia chelata</i>	Isle Chaussey	roodwier
<i>Conopeum reticulum</i>	Granville St-Martin de Bréhel Isle Chaussey Saint-Germain-sur-Ay	stenen (algemeen) lege schelpen lege schelpen ?
<i>Electra pilosa</i>	Granville Isle Chaussey Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	<i>Chondrus crispus</i> (algemeen) <i>Chondrus crispus</i> <i>Fucus serratus</i> e.a. wieren roodwier
<i>Callopora dumerilii</i>	Isle Chaussey	lege schelpen
<i>Callopora lineata</i>	Pointe du Rozel	stenen en zeepokken
<i>Callopora rylandi</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen steen
<i>Cauloramphus spiniferum</i>	Pointe du Rozel	stenen
<i>Membraniporella nitida</i>	Isle Chaussey	lege schelpen
<i>Bugula fulva</i>	Pointe du Rozel	<i>Pisa tetraodon</i> en rotsen
<i>Bugula turbinata</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	onderzijde van rotsen in rotsspleten
<i>Bicellariella ciliata</i>	St-Martin de Bréhel	roodwier
<i>Beania mirabilis</i>	Isle Chaussey	lege schelp (1 kolonie)
<i>Caberea boryi</i>	Isle Chaussey	onderzijde van rotsen (1 kol.)
<i>Scrupocellaria reptans</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	roodwier in rotsspleten

<i>Scrupocellaria scrupea</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen ?
<i>Cribrilina cryptoecium</i>	Pointe du Rozel	steen
<i>Cribrilina punctata</i>	Granville Isle Chaussey	lege schelp lege schelpen
<i>Celleporella hyalina</i>	Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	lege schelpen roodwier
<i>Chorizopora brongniartii</i>	Granville Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen lege schelpen stenen
<i>Umbonula littoralis</i>	Pointe du Rozel	stenen
<i>Escharoides coccinea</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen stenen
<i>Escharella immersa</i>	Pointe du Rozel	? (1 kolonie)
<i>Escharella variolosa</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen lege schelp
<i>Cryptosula pallasiana</i>	Granville Isle Chaussey Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	stenen stenen stenen stenen
<i>Schizoporella unicornis</i>	Granville Isle Chaussey Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	stenen (algemeen) stenen stenen stenen
<i>Phaeostachys spinifera</i>	Isle Chaussey	lege schelpen
<i>Schizomavella cf cuspidata</i>	Pointe du Rozel	rotsen
<i>Schizomavella hastata</i>	Granville Pointe du Rozel	stenen steen
<i>Schizomavella linearis</i>	Pointe du Rozel	onderzijde van rotsen
<i>Schizomavella sarniensis</i>	Pointe du Rozel	Pecten
<i>Microporella ciliata</i>	Isle Chaussey Pointe du Rozel	lege schelpen stenen
<i>Fenestulina malusii</i>	Isle Chaussey	lege schelpen
<i>Haplopoma bimucronatum</i>	Pointe du Rozel	roodwier (2 kolonies)
<i>Haplopoma graniferum</i>	Pointe du Rozel	stenen en zeepokken
<i>Cellepora pumicosa</i>	Granville Isle Chaussey Pointe du Rozel Saint-Germain-sur-Ay	wulk lege schelpen in rotsspleten <i>Sargassum muticum</i>
<i>Celleporina hassallii</i>	Isle Chaussey	lege schelpen

	Pointe du Rozel	stenen en roodwieren
--	-----------------	----------------------

Alle soorten in de tabellen werden ofwel levend verzameld, of kolonierestanten werden op een plaats en substraat gevonden die doen aannemen dat de soort er levend voorkomt. Er zijn aanwijzingen dat enkele niet in de tabel vermelde soorten er in de buurt voorkomen. Zo werd een kreeftenfuik op de kade van Isle Chaussey meegenomen waarop restanten staan van heel wat kolonies. Omdat niet precies is geweten waar de fuik werd opgevist werden die waarnemingen niet in de tabel opgenomen. Toch zijn enkele soorten het vermelden waard: enkele kolonies *Caberea boryi* doen vermoeden dat de soort er niet zo zeldzaam is als de enige waarneming uit de tabel laat uitschijnen. Deze soort is waarschijnlijk sublittoraal algemener aanwezig. Op de fuik staan enkele kolonies *Watersipora subovoidea*. Deze soort is algemeen aanwezig op stenen bij de laagwaterlijn te St-Jacut (De Blauwe, 2000). Het is een van de weinige waarnemingen van deze nieuwkomer aan de Atlantische kust van West-Europa. Op de kreeftenfuik komt ook *Schizomavella hastata* voor met daarop een kolonie *Bugula flabellata*. Laatstgenoemde soort komt bijna altijd voor op andere mosdiertjes en was niet aangetroffen in het getijdengebied.

Mosdiertjes die boren in schelpen zijn moeilijk te determineren. Op schelpen verzameld te Granville en St-Martin de Bréhel werden sporen van borende mosdiertjes gevonden maar het was niet mogelijk na te gaan of het om het geslacht *Immergentia* of *Penetrantia* ging. Er werd een los fragment van een kolonie *Flustra foliacea* gevonden in de vloedlijn, op welk strand werd jammer genoeg niet genoteerd. In de vloedlijn te Saint-Germain-sur-Ay lagen enkele zwarte emmertjes uit kreeftenfuiken. Ook daarop werd een soort gevonden die niet in de tabel werd vermeld: *Rhynchozoon bispinosum*.

Tijdens deze korte periode werden 55 soorten mosdiertjes aangetroffen in het getijdengebied, 1 borende soort kon niet geïdentificeerd worden en de vondst van 4 soorten (aangespoeld of op kreeftenfuiken) wijst op een mogelijke aanwezigheid in het gebied. Dit illustreert de soortenrijkheid van deze kust. Sublittoraal zijn waarschijnlijk nog veel meer andere soorten aanwezig op schelpengruis en andere harde substraten. Bijzonder is ook de waarneming van *Haplopoma bimucronatum*, een soort die voorkomt bij de Kanaaleilanden, de golf van Biskaje en de Middellandse Zee. Deze soort vormt zeer kleine kolonies op roodwiertjes. Ik vond deze soort aan de Belgische kust ook éénmaal op een aangespoeld fijnmazig netje.

Summary

This article gives a review of some 60 Bryozoa species collected during a fieldtrip of the Belgian "strandwerkgroep" i.e. Marine biology Working Group in Normandy, France. The species were collected in the littoral zone. A shellboring species from

Granville and St-Martin de Bréhel could not be identified. Some species such as *Watersipora subovoidea*, *Bugula flabellata* and *Rhynchozoon bispinosum* were collected on lobsterpots, indicating a possible occurrence in the region.

Literatuur

- De Blauwe, H. (2000). Mosdiertjes gevonden tijdens de SWG-reis naar Bretagne 1999. *De Strandvlo*, 20(2): 58-72.
- Hayward, P.J. (1985). Ctenostome Bryozoans. *Synopses of the British fauna (N.S.)* No 33: 1-169.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1998. Cheilostomatous bryozoa part 1. Aeteoidea-Cribrilinoidea. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 10: 1-367.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1999. Cheilostomatous bryozoa part 2. Hippothooidea-Celleporoidea. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 14: 1-416.
- Hayward, P.J., & J.S. Ryland, 1985. Cyclostome bryozoans. *Synopses of the British Fauna (N.S.)* No 34: 1-147.

**Watergang 6
8380 Dudzele**

Asgrauwe tolhoren *Gibbula cineraria* (L., 1758) levend voorkomend in Belgische wateren

Jan Haelters en Francis Kerckhof

Op 5 september 2002, tijdens een duik op het wrak van de 'Birkenfels', werd een levende asgrauwe tolhoren verzameld. Het wrak van de Birkenfels bevindt zich in Belgische wateren, op ongeveer 30 zeemijl ten noordwesten van Oostende (positie 51°39',040N; 002°32',350E). Het dier werd aangetroffen op een diepte van iets meer dan 20 m.

Ongetwijfeld betreft het exemplaar dat op de Birkenfels aangetroffen werd, een dier dat er in situ leefde. Er werd slechts 1 exemplaar gevonden. Het moet echter vermeld worden dat het hier een eerder toevallige vondst betreft, op een voorwerp (een verloren gegaan visserslood) dat meegebracht werd naar de oppervlakte. Een gericht zoeken naar deze soort zou eventueel wel meerdere exemplaren kunnen opleveren.

Het verspreidingsgebied van de asgrauwe tolhoorn strekt zich uit langs de Atlantische kusten van Europa, van Noord-Noorwegen en IJsland tot Gibraltar. Het dier komt eveneens voor in het Kattegat, het Skagerrak en delen van de Oostzee. De asgrauwe tolhoren leeft laag in de getijdenzone tot op tientallen meter diepte. Een nauw verwante soort, de genavelde tolhoorn *G. umbilicalis* (Da Costa, 1778), leeft doorgaans hoger in getijdenzone en is niet gekend van noordelijker vindplaatsen dan het oostelijke Kanaal.

Backeljau (1986) vermeldt de asgrauwe tolhoorn als levend van onze kust. Toch kennen we geen recente waarnemingen van levende exemplaren. Op het strand zijn lege exemplaren regelmatig in het hoorntjesgruis aan te treffen. Sommige exemplaren zien er zeer vers uit, andere hebben een eerder fossiel uiterlijk. Wel is het mogelijk dat de asgrauwe tolhoren af en toe levend aangevoerd wordt op drijvend materiaal, afkomstig van het Kanaal of de kusten van Engeland. Gezien het voorkomen van het dier op harde substraten in het Kanaal, en de andere kusten van de Noordzee waar harde substraten voorkomen, kan de vondst van de asgrauwe tolhoren in Belgische wateren niet echt onverwacht of ongewoon genoemd worden. Ook in Nederland is de soort gevonden. De eerste autochtone vondsten uit Nederland dateren hoogstwaarschijnlijk van 1994 (Wolf, 2000). De laatste jaren is het dier in Zeeland echt ingeburgerd geraakt, met talrijke vondsten van levende dieren in situ in de Oosterschelde, vaak op de voet van Japans bessenwier *Sargassum muticum* (Van Bragt en de Bruyne, 1999). Vermoedelijk worden asgrauwe tolhoorns regelmatig ingevoerd samen met levende oesters uit Ierland of Frankrijk. Zo was de soort al in 1983 gekend van de oesterputten van Yerseke. Ook bij ons was dit het geval. In 2000 leefden talrijke exemplaren tussen mosselen die een

oesterkweker, gevestigd langs de Spuikom in Oostende, ingevoerd had uit Frankrijk (Normandië).

Summary

On September 5th 2002, a live specimen of the grey topshell *Gibbula cineraria* L., 1758 was found on the wreck of the Birkenfels, lying in Belgian waters, at approximately 30 nautical miles northwest of Ostend. This proves that this species occurs in Belgian waters, on suitable hard substrates.

Literatuur

- Backeljau, T. 1986. Lijst van de recente mariene mollusken van België. Studiedocumenten van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. 29: 1-106.
- Van Bracht, P.H. & de Bruyne, R. H. 1999. Asgrauwe tolhoren, *Gibbula cineraria* (Linnaeus, 1758). [on-line] Stichting anemoon, bericht van 8 augustus 1999; aanvullingen tot 14 augustus 2001 <http://www.anemoon.org/spuisluis/990808.htm> [geraadpleegd op 16 maart 2003].
- Wolf, W. J. 2000. *Gibbula cineraria* nieuw in de Oosterschelde: een blijvertje? Het Zeepaard. 60 (2): 72–74.

**J. Britostraat 24
8200 Brugge**

**Muscarstraat 14
8400 Oostende**

Verslag van de excursie te Oostende op 22 februari 2003

Georges Versele

Dat het verslag ludiek moest zijn, zei René en, voegde Francis er aan toe, voor de juiste wetenschappelijke naam zorg ik wel. Hij wist duidelijk welk vlees hij in de kuip had...

Onder een stralend zonnetje toonde Francis ons beeldjes op zijn digitale camera, van 4 bij 4 cm, van wat hij gefotografeerd had op een boei die de vorig avond was binnengebracht. Bewondering t'allen kant. Ik knikte fel mee alhoewel ik eerder de bijzondere schoonheid van sommige beelden moest raden dan zag.

Toen kwam het verlossende idee : laten we naar de boei gaan zien en zo geschiedde.

De boei in kwestie was de NO Akkaert, een groot geel geval dat zowat 17 maanden gedobberd had ter hoogte van de Akkaert zandbank zo'n 13 km buiten Oostende. Eerste oogopslag: enorme mosselbank, heel veel Japanse oesters *Crassostrea gigas* en heel veel zeepokken het geschikte moment om ze te leren kennen. Bij nader toezien vonden we:

- gekartelde of gekerfde zeepok *Balanus crenatus* - 6 gladde wandplaten (ondanks Nederlandse naam) met onderaan de holle buisjes (doorboord). We zagen ook tientallen kalkplaatjes van reeds verdwenen exemplaren.
- brakwaterzeepok *Balanus improvisus* - mooie gladde vorm, rond met een goed gesloten dekseltje in tegenstelling met *B. crenatus* die eerder een deur op een kiertje heeft. Laat ook een kalkplaatje achter.
- gewone zeepok *Semibalanus balanoides* - geen verkalkte grondplaat. Was wel in de minderheid want houdt meer van de ondiepe wateren.
- Nieuw-Zeelandse zeepok *Eliminus modestus* - vrij goed herkenbaar aan zijn 4 plaatjes met bovenop een grijsachtig deurtje ipv wit.
- *Balanus coccopoma* was wel het orgelpunt : een rozige vrij grote zeepok die Francis liggend op de rug losgemaakt heeft. Uit mijn nota's van de algemene vergadering vind ik terug : zeldzaam in de Noordzee, komt oorspronkelijk vanuit Midden Amerika en heeft zich verspreid via de scheepvaart en El Nino, zeg nu zelf : met zo'n palmares kan niet iedere pok uitpakken.

Om ons geluk volledig te maken vonden we een enorme massa levende vlokreeftjes : voornamelijk de kokervormende soort *Jassa herdmani*.

Verder pakten we uit met een jonge fluwelen zwemkrab *Necora puber*, konden we een zeerups = borstelworm en een snoerworm (noot van de redactie: vermoedelijk

Emplectonema gracile, zie verder in dit nummer) onder de loupe nemen. Ook bij de vliescelpoliepen scoorden we goed :

Harige vliescelpoliep *Electra pilosa*, vormde struikvormige kolonies en op de mossels leefde *Conopeum reticulum*.

Beetje overdonderd trokken we nog naar de strandhoofd, de excursie stond toch aangeduid als een strandhoofdexcursie zeker, en zo geschiedde volgens het boekje.

Opnieuw bogen we ons over de zeepokken, maar keken vooral naar de "modder" die in de lente met gulle hand door de "slibkokerworm" *Polydora ciliata* wordt uitgescheiden over zeepokken, mossels en dies meer.

Hoe de H_2S als rottingsgeur langs het strandhoofd ontstaat, en zeer uitgesproken volgens mij in deze periode, is mij ondanks anaërobe gisting in de bovenlaag enz. nog altijd niet duidelijk.

Maar we hadden honger en bij mij is na 2,5 uur speuren de maat vol. Ah ja, wie een verslagje wou schrijven? Ik tuurde zeer aandachtig naar de einder alsof ik een verschijning verwachtte, maar het mocht niet baten.

En eens te meer : de afwezigen hadden dik ongelijk !

Naschrift, een aantal foto's van de zeepokken van deze boei zullen op de website van de Strandwerkgroep geplaatst worden, meteen een vervolg op de voordracht van de jaarvergadering.

**Zeedijk 76/602
8620 Nieuwpoort**

Gesignaleerde literatuur

Veldgids Flora en fauna van de zee – Rob Leewis (2002). St. KNNV Uitgeverij, Utrecht, 320 pp. ISBN 90-5011-153-X. Prijs: 27,95 Euro

Een leuk boekje waarin bijna 250 soorten beschreven staan, allemaal met een vaak mooie kleurenfoto. De foto's zijn voor het merendeel onder water gemaakt. In de tekst staan heel wat onjuistheden en bij de foto's staan nogal eens verkeerde namen. Het boekje is dus niet geschikt om te determineren, ook al omdat het uiteraard niet volledig kan zijn. Voor de kritische gebruiker toch aanbevolen.

De interactive duikgids, cd-Rom – M.J. de Kluijver, R. Leewis, S. Ingalsuo & G. Gijswijt (1999). ETI, Amsterdam. ISBN 90-215-8626-6.

Een mooie cd met meer dan 250 soorten en een determinatiesleutel. Er zijn vaak meerdere onderwaterfoto's per organisme en een verspreidingskaartje op te vragen. Er staan wel wat fouten in de tekst en enkele soorten zijn verkeerd gedetermineerd. Informatie over wrakken op de Noordzee en duiklocaties in Zeeland zijn voor niet-duikers niet van belang. De overige informatie kan wel interessant zijn voor alle SWG-ers.

N.B. Lag of ligt nog steeds voor een spotprijsje te koop bij de Slechte .

**Marco Faasse
Schorerstraat 14
4341 GN Arnemuiden**

LIEDTEKST

Lied van de zee

**Hier, los van het land,
los van gewicht
laat ik me leiden**

**Hier, los van het woord,
dicht bij 't geweld
van alle tijden**

**Zo wild is je klank, zo rijk is je lied
Soms dring je me door
soms hoor ik je niet**

**Hier, loodgrijs en grijs
sta ik bij jou om te bekomen
schuim, grijsgelig schuim
wolken en zout
reizen en dromen**

**Verlost van het woord, verlost van de zin
er is geen houvast, er is geen begin**

**Hier, slaaf aan de rand
zonder verstand, niets te verwachten**

**Zwijg, wandel en denk
wandel, vergeet – duizend gedachten**

**Raymond Van het Groenewoud
CD: Ik ben God niet (1996)**

De Strandwerkgroep is lid van:
Vzw Natuurpunt
Bond Beter Leefmilieu

natuurpunt

Jeugdherberg "De Ploate"

Langestraat 82, 8400 Oostende
Tel. 059/80.52.97

Verzorgt voor u:

- ❖ Natuureducatief maatwerk voor individuele leden, gezinnen, groepen en scholen (volgens leeftijdsgroepen, budget en aangevraagd thema).
- ❖ Volledige uitgewerkte dag, halve dag uitstappen en meerdaagse verblijven.
- ❖ Geleide strandwandelingen.
- ❖ Inrichten van studiedagen, kadervorming, congressen, seminars en vergaderingen.
- ❖ Alles inbegrepen-programma's: volpension accommodatie, uitstappen, opdrachten, werkbladen, didactisch en educatief materiaal, documentatie en een degelijke begeleiding door onze gidsen.
- ❖ Groene winkel, natuur-infocentrum en vogelasiel.

SIGHTS OF NATURE

DE PUTTER

Nieuw adres !!!

**Pieter de Conincklaan 108
8200 Brugge - Sint Andries**
Tel.: 050/31.50.01 - Fax : 050/31.68.47

Het adres voor de natuurliefhebber :

• Verrekijkers	• Telescopen	• Sterrekijkers	• Microscopen
• Stereomicroscopen	• Loupen	• Statieven	• Kompassen
• Natuurboeken	• Nestkassen	• Sportieve kledij	• Laarzen
• C.D.'s met natuurgeluiden			• Geschenkartikelen

Bezoek onze Showroom. Je vindt er de grootste keuze aan optisch materiaal, aan de voordeligste prijzen
Vergelijk en test het materiaal in een natuurvriendelijk kader. Rechtstreekse observatie in de tuin.

Plan zie achterzijde ➤

